

Wojciech Lis

Prawo do życia i inne podstawowe prawa obywatelskie dziecka

The right to life and other basic civil rights of the child

Życie ludzkie jest wartością fundamentalną, warunkującą istnienie człowieka wraz z całym zakresem przysługujących mu wolności i praw. Mają one charakter wtórny wobec życia, bez którego tracą sens. Problemem jest jednak określenie początku życia człowieka, od którego zależy jego prawna ochrona. Ma to ogromne znaczenie w świecie, w którym podważa się istotę prawa naturalnego i relatywizuje wartości. Prowadzi to do niebezpieczeństwa uprzedmiotowienia człowieka, zwłaszcza tego, który znajduje się w najwcześniejszym okresie swego życia, na samym jego początku. Kwestią zasadniczą jest więc próba odpowiedzi na pytanie o początek ludzkiego życia i w konsekwencji określenia momentu, z jakim uzyskuje się status człowieka. W tle wyłania się inne równie ważne pytanie o granice ludzkiego prawodawstwa aspirującego do zastępowania uniwersalnych praw natury.

Słowa kluczowe: godność człowieka, dziecko poczęte, ochrona życia, dopuszczalność aborcji, okna życia

Human life is a fundamental value, conditioning the existence of a human being along with the entire range of freedoms and rights. They are secondary to life, without which they lose their meaning. However, the problem is to determine the beginning of human life, on which its legal protection depends. This is of great importance in a world where the essence of natural law is being undermined and values are being relativized. This leads to the danger of objectifying human beings, especially those who are in the earliest period of their lives, at the very beginning. The

issue, therefore, is an attempt to answer the question of the beginning of human life, and, consequently, to determine the moment at which the status of a human being is obtained. In the background, another equally important question emerges about the limits of human legislation aspiring to replace the universal laws of nature.

Key words: human dignity, conceived child, protection of life, permissibility of abortion, baby hatch

Wprowadzenie

Prawo do życia jest prawem fundamentalnym, warunkującym zaistnienie człowieka wraz z właściwymi mu wolnościami i prawami. Życie ludzkie jest największą wartością i dobrem chronionym prawnie. Należy jednak wyraźnie odróżnić mające naturalnoprawny charakter prawo do życia od jego ochrony, którą ma zapewnić państwo.

Na płaszczyźnie normatywnej pojawiają się jednak problemy ze wskazaniem momentu, od którego uzyskuje się przymiot człowieka i w konsekwencji status podmiotu wolności i praw. W kontekście prawa do ochrony życia problematyczne jest określenie momentu, od którego ta ochrona miałaby przysługiwać. Przymiot człowieczeństwa niewątpliwie posiada człowiek w okresie postnatalnym (pourodzeniowym), natomiast nie ma powszechnej zgody co do uznania człowieczeństwa dziecka poczętego w prenatalnym (przedurodzeniowym) okresie życia, co generuje bardzo poważne konsekwencje z możliwością jego uśmiercenia włącznie. Meritum problemu leży więc w odpowiedzi na pytanie, kiedy można mówić o dziecku – czy od momentu poczęcia, czy dopiero od momentu jego urodzenia. Inaczej mówiąc, czy człowiekiem jest wyłącznie istota ludzka w okresie postnatalnym, czy również w prenatalnym okresie życia, i w konsekwencji wskazanie momentu, od którego życie ludzkie powinno podlegać ochronie.

Kontrowersje wokół wyznaczenia początkowego momentu ochrony życia ludzkiego stanowią przedmiot ostrych polemik, zwłaszcza na arenie politycznej. W debacie publicznej dotyczącej prawa do życia dzieci poczętych podkreśla się zarówno konieczność zapewnienia im pełnej, pozbawionej jakichkolwiek wyjątków, ochrony od momentu poczęcia, i co się z tym wiąże ustanowienia całkowitego, pozbawionego jakichkolwiek

wyjątków, zakazu dokonywania aborcji, jak również prawo do zapewnienia pełnej swobody dla ich uśmiercania, argumentując je w różnoraki sposób. Widoczny jest wyraźny rozdźwięk pomiędzy ochroną prawa do życia, szczególnie widoczny w przypadku dzieci, podkreślając z jednej strony konieczność ich upodmiotowienia poprzez zwiększanie ochrony przysługujących im praw, z drugiej natomiast dopuszczając możliwość pozbawiania życia dzieci poczętych, co automatycznie tych praw ich pozbawia. Prowadzi się kosztowne badania nad sposobami ochrony życia dzieci poczętych poprzez rozwijanie medycyny prenatalnej, konstruuje się rozmaite formy wspierania kobiet ciężarnych i samotnych matek, a równolegle tworzone są „programy rozwiązywania problemów demograficznych” poprzez aborcję i propagowanie środków wczesnoporonnych. Słusznie więc podkreśla się, że jednym ze skutków hipokryzji postmodernistycznie uprawianej nauki jest to, że teza o dopuszczalności zabijania ludzi wypowiedana jest w kontekście promowania praw człowieka, zwłaszcza tzw. praw reprodukcyjnych¹. Co więcej, prawo dopuszczające zabijanie dzieci poczętych stało się kryterium państw uważających się za demokratyczne, gwarantujących bezkrytyczne hołdowanie wolności prokreacyjnej, obejmującej także możliwość dokonywania aborcji.

W rozważaniach dotyczących prawa do ochrony życia dzieci poczętych należy zwrócić uwagę na Konwencję o Prawach Dziecka², w preambule której wskazano, że jej celem jest ochrona praw dziecka zarówno przed, jak i po urodzeniu. Na płaszczyźnie normatywnej rzadko można spotkać się z tak jednoznacznym określeniem człowieka w okresie prenatalnym. Nie pojawia się tam określenie „płód” czy „ciąża”, ale dziecko, co oznacza, że mowa jest ponad wszelką wątpliwość o człowieku. Jest to godne podkreślenia zważywszy na stan świadomości dominujący w Organizacji Narodów Zjednoczonych, która propaguje aborcję, traktując zabijanie dzieci jako instrument kontroli urodzin³. Skoro zatem dziecko przed

¹ „Podstawą praw reprodukcyjnych jest uznanie podstawowego prawa wszystkich par i jednostek do decydowania swobodnie i odpowiedzialnie o liczbie, odstępach czasowych i momencie sprowadzenia na świat dzieci, prawa do informacji, dostępu do środków, które to zapewniają, a także prawa do utrzymania najwyższego standardu zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. Te prawa implikują również prawo wszystkich do podejmowania decyzji dotyczących ich reprodukcji w sposób wolny od dyskryminacji, przymusu i przemocy”, Programme of action of the International Conference on Population and Development, Cairo, 1994, New York: United Nations 1995, paragrafy 7.2–7.3.

² Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526, dalej: KoPD.

³ M. Andrzejewski, *Rozważania o prawnej ochronie życia nienarodzonych dzieci (z nawiązaniem do pewnej debaty sprzed lat)* [w:] J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (red.), *Nasciturus pro iam nato habetur. O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, Wrocław 2017, s. 16.

urodzeniem, czyli dziecko poczęte, jest człowiekiem, to przysługuje mu ochrona właściwa człowiekowi. W Polsce podstawowe zasady dotyczące ochrony dziecka poczętego wynikają przede wszystkim z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁴. Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie polskich regulacji prawnych, dotyczących ochrony życia dziecka poczętego, które warunkują możliwość posiadania i korzystania z praw obywatelskich.

Konstytucyjne gwarancje ochrony życia

Konstytucja RP jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej, co potwierdza katalog źródeł prawa (art. 87 Konstytucji RP). Wobec prymatu Konstytucji RP w systemie prawa polskiego jakiegokolwiek rozważania dotyczące prawa do życia i jego ochrony należy rozpocząć od analizy zawartych w niej postanowień.

Punktem wyjścia jest kategoryczna deklaracja, wyrażona w art. 2 Konstytucji RP, że „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”. Demokratyczne państwo prawne jako naczelną wartość stawia człowieka i dobra dla niego najcenniejsze. Dobrem takim jest życie, które w demokratycznym państwie prawnym musi pozostawać pod ochroną w każdym stadium jego rozwoju⁵. Życie jest zasadniczym przymiotem człowieka. Pozbawienie życia unicestwia go jako podmiot wolności i praw. Zakres ochrony prawa do życia stanowi miernik demokracji, której wartość określa między innymi kryterium ochrony wolności i praw najsłabszego – dziecka poczętego.

Przekonanie to znajduje potwierdzenie w zasadzie ochrony godności człowieka, która stanowi aksjologiczny fundament porządku konstytucyjnego i całego systemu prawnego. Stanowi także rodzaj łącznika, swego rodzaju pomostu między porządkiem opartym na prawie naturalnym a porządkiem wynikającym z prawa pozytywnego. Zasada ochrony godności człowieka została wyrażona w art. 30 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Godność przysługuje

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

człowiekowi z samego tylko faktu bycia człowiekiem, jest niezależna od jakichkolwiek innych okoliczności. Skoro zatem jest elementem konstytuującym człowieka, to wynika stąd, że przynależy każdemu człowiekowi w jednakowym zakresie bez żadnego zróżnicowania. Wobec tego każdy człowiek posiada taką samą wartość. Niedopuszczalne jest zatem twierdzenie, że z uwagi na etap życia jeden człowiek jest mniej warty od innego. Rozwój człowieka i jego osobowości jest procesem stopniowym, który rozciąga się na okres przed urodzeniem i po urodzeniu. To znaczy, że nie można arbitralnie ograniczyć godności, która jest przyrodzona i niezbywalna, w konsekwencji – prawnej ochrony życia ani do w pełni ukształtowanej osoby, ani też od określonego momentu rozwoju dziecka w prenatalnym okresie życia. Poszanowanie i ochrona godności człowieka dotyczy każdej żyjącej istoty ludzkiej, okres jej życia ani stopień rozwoju nie mają w tym zakresie znaczenia⁶. „Ochrona godności wymaga, aby desygnat konstytucyjnego pojęcia «człowiek» był określony najszerzej jak to tylko możliwe, bez żadnych wyłączeń, w sposób pełny. Interpretacja pojęcia «człowiek» przez organy władzy publicznej nie może bowiem prowadzić do wykluczenia z kategorii podmiotów praw człowieka żadnej istoty ludzkiej, bez względu na fazę jej rozwoju, wady rozwojowe, stan zdrowia i jakiegokolwiek inne cechy wtórnie ją dookreślające. Godność człowieka ze swojej istoty nie dopuszcza żadnych wyłączeń, a to oznacza powiązanie jej z przynależnością do gatunku ludzkiego (pełny zakres kategorii «człowiek» bez żadnej cechy specyfikującej). Uznając możliwość zastosowania wyłączeń podmiotowych pozbawilibyśmy zasadę ochrony godności jej metaprawnego charakteru, czynilibyśmy ją wewnętrznie sprzeczną, zasada ta straciłaby swoje aksjologiczne uzasadnienie, normatywną wartość, stałaby się perwersją samej siebie. Okazałoby się, że podmiotowość prawna oraz ochrona wolności i praw człowieka wynikałaby – wbrew celowi tej zasady – nie z «człowieczeństwa» w rozumieniu gatunkowym, biologicznym, ale arbitralnej decyzji władzy, kogo za człowieka uznać należy («człowieczeństwo» normatywne)»⁷.

Zasadę ochrony godności człowieka należy postrzegać przez pryzmat obowiązku zapewnienia ochrony życia ludzkiego. Nie można mówić o ochronie godności człowieka, jeżeli nie zostały stworzone wystarczające gwarancje ochrony życia każdemu bez wyjątku człowiekowi. Oznacza to,

⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., Dz. U. 2021, poz. 175.

⁷ F. Ciepły, *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 2, s. 79.

że niedopuszczalne jest różnicowanie wartości ludzkiego życia w zależności od pozycji społecznej, wieku człowieka czy jakiegokolwiek innej cechy⁸.

Ochrona życia jest ochroną biologicznej egzystencji człowieka, którą Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi (art. 38 Konstytucji RP). Ochrona czysto biologicznego aspektu egzystencji człowieka została wyrażona w przepisie o takim samym stopniu szczegółowości, jaki właściwy jest wszystkim przepisom o wolnościach i prawach obywatelskich z Rozdziału II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” Konstytucji RP. Jako pierwszy artykuł działu o wolnościach i prawach osobistych zapewnia ochronę wartości, na podstawie której dopiero jednostka może być podmiotem dalszych wolności i praw. Pozwala także w miarę dokładnie zidentyfikować to prawo podmiotowe jednostki; jest nim nie tyle prawo do życia – które jest raczej kategorią filozoficzną lub teologiczną niż prawną – tylko prawo do prawnej ochrony życia. Jego odpowiednikami powinny być rozmaite pozytywne działania państwa, dokonywane w określonych formach prawnych, a stwarzające zarówno prawne, jak i faktyczne instytucje i stany, zmniejszające lub eliminujące zagrożenia życia ludzkiego⁹.

Przyjęte rozwiązanie jest wynikiem postawy większości członków Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, która przyjęła pewne minimalistyczne podejście do przepisów prawa. Takiemu stanowisku nie można wystawić jednoznacznej oceny. Z jednej strony wydaje się ono racjonalne, gdyż pozwala na stworzenie przepisów konstytucyjnie neutralnych ideologicznie, które pozwalają na zmiany systemu prawa bez konieczności rewizji konstytucji. Przyjęta konstrukcja przepisu, eliminująca konieczność wnikania w kwestie pozaprawne, może przyczynić się do tego, że Konstytucja RP będzie aktem długowiecznym, niepodlegającym rewizji w trakcie ewolucji ustroju. Z drugiej jednak strony, aktualne ujęcie normy art. 38 Konstytucji RP cechuje wyjątkowa zwięzłość, która pozbawia ją wyraźnego zabarwienia aksjologicznego, stwarzając tym samym wygodną pozycję dla prawodawcy, który przemilczając drażliwe kwestie, uniknął zajęcia jednoznacznego stanowiska¹⁰.

⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 stycznia 2004 r., K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.

⁹ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38, punkt 4* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2016.

¹⁰ R. Grabowski, *Spory wokół modelu ochrony życia w Konstytucji RP z 1997 r.*, „Przeгляд Prawa i Administracji” 2005, t. LXVIII, s. 101–102.

Przepis art. 38 Konstytucji RP skonstruowany został w sposób bardzo ogólny, ma formułę otwartą w tym sensie, że nie wskazuje ani momentu, od którego życie podlega ochronie, ani momentu, w którym ta ochrona się kończy. Taka konstrukcja przepisu umieszczonego w akcie normatywnym, który jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej, budzi niepewność co do faktycznych gwarancji ochrony życia. Nie wiadomo, kiedy ta ochrona się zaczyna i kiedy ustaje, co pozwala prawodawcy na stosunkowo dużą dowolność w tym zakresie, co podważa pewność prawa i godzi w bezpieczeństwo prawne, a w konsekwencji w prawo do bezpiecznej egzystencji¹¹. Z literalnego brzmienia art. 38 Konstytucji RP wynika, że beneficjentem normy gwarantującej ochronę życia jest więc każdy człowiek, przebywający na terenie Polski, niezależnie od rasy, narodowości, płci, wieku, stanu zdrowia, przewidywanego czasu trwania jego życia czy ze względu na jakiegokolwiek inne kryteria. Norma wynikająca z art. 38 Konstytucji RP nie zawiera żadnych przesłanek dotyczących uznawania lub nieuznawania pewnych podmiotów za ludzi bądź też uznawania lub nieuznawania pewnych sytuacji biologicznych za życie ludzkie. Oznacza to, że gwarancje prawnej ochrony życia odnoszą się do człowieka od samego początku jego istnienia, czyli od momentu jego poczęcia aż do momentu śmierci.

Ze względu na brak normatywnego określenia momentu, od którego rozpoczyna się ludzkie życie i w konsekwencji aktualizuje się prawo do jego ochrony, należy przyjąć potoczne rozumienie wiążące początek życia z zapłodnieniem. Jest to zatem moment połączenia się komórki jajowej z plemnikiem w jedną komórkę stanowiącą zawiązek nowego organizmu¹². Zapłodnienie komórki jajowej jest pierwszym ogniwem kolejnych następujących po sobie etapów rozwoju człowieka w okresie życia prenatalnego, a następnie i postnatalnego. W wyniku zapłodnienia łączą się chromosomy matki oraz chromosomy ojca, w których zawarta jest cała informacja genetyczna, określająca specyficzne cechy oraz indywidualne właściwości nowego organizmu – płeć dziecka, kolor jego skóry, oczu i włosów, rysy twarzy, sylwetka ciała, cechy charakteru itd. Wynika stąd, że człowieczeństwo nie jest czymś, co uzyskuje się w pewnym momencie rozwoju osobniczego, zawierającym się gdzieś pomiędzy zapłodnieniem

¹¹ W. Lis, *Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganego prokreacji* [w:] W. Lis (red.), *Prawo do życia*, Warszawa 2022, s. 195.

¹² Hasło: zapłodnienie [w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/zaplodnienie;2543567.html>, (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).

a narodzinami, rozumianymi jako opuszczenie organizmu matki¹³. Życie człowieka stanowi kontinuum, ma charakter pewnego procesu, zapoczątkowanego z chwilą poczęcia, obejmującego kolejne etapy rozwoju aż do narodzin, a następnie związane z etapem niemowlęctwa, dzieciństwa, młodości, dorosłości, starości aż do śmierci. Zachowana jest tożsamość podmiotowa, jest to ciągle ten sam człowiek, tyle tylko, że wskutek upływu czasu znajduje się w różnej fazie cyklu życia. Każda faza jest niezbędna do tego, by przejść do kolejnej. Wobec tego nie sposób jest przyjąć, że człowiekiem w rozumieniu art. 38 Konstytucji RP jest istota ludzka dopiero od chwili narodzin, ponieważ fakt narodzin jest tylko zmianą środowiska, w jakim egzystuje człowiek w określonej fazie cyklu życia, nie zaś początkiem życia¹⁴. Człowiek podlega bowiem procesom biologicznym związanym z rozwojem osobniczym, który obejmuje dwa podstawowe okresy. Pierwszy – przedurodzeniowy (prenatalny) – rozpoczyna się w chwili poczęcia (zapłodnienia) i obejmuje dokonujący się w organizmie matki jego rozwój aż do momentu urodzenia. Drugi – pourodzeniowy (postnatalny) – trwa od momentu urodzenia aż do śmierci. Skoro zatem życie ludzkie pojawia się w chwili poczęcia, to od tego momentu jest się człowiekiem, chociaż znajdującym się dopiero w początkowym etapie ontogenezy. Z tym momentem rozpoczyna się więc prawna ochrona jego życia gwarantowana w art. 38 Konstytucji RP¹⁵. Oznacza to, że dziecko poczęte, chociaż nienarodzone, jest człowiekiem, tyle tylko, że znajdującym się na najwcześniejszym etapie swojej ontogenezy. Prawodawca mógł przecież – technicznie rzecz ujmując – przesunąć w czasie moment nabycia statusu dziecka poczętego. Jeżeli tego nie uczynił, to, zakładając jego minimalną racjonalność, nadużyciem byłoby przyjęcie, że używając pojęcia „dziecko poczęte”, milcząco odwołał się do jakiegoś kryterium „uosobienia” czy „indywidualizacji” ludzkiego embrionu, którego to kryterium jednak nie określił i którego ustalenie pozostawił interpretatorowi, czyniąc to w dodatku wbrew wykładni językowej pojęcia „poczęcie”. Wszak słownikowe rozumienie tego pojęcia, wynikające z potocznego rozumienia, nie wskazuje na żaden późniejszy etap życia ludzkiego niż

¹³ W. Lis, *Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganey prokreacji* [w:] W. Lis (red.), *Prawo do życia*, Warszawa 2022, s. 196–197.

¹⁴ M. Żelichowski, *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embrionalno-rodzowego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, nr 1, s. 111.

¹⁵ G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Lublin 2009, s. 45.

właśnie zapłodnienie¹⁶. Ta wynikająca z prawa naturalnego oczywistość uwalnia od arbitralności decydowania o przyznaniu bądź nie statusu człowieka, i uniezależnia od przyjętych koncepcji światopoglądowych, które zmieniają się wraz ze zmianą sprawujących władzę.

Pojęcie człowieka obejmuje zatem wszystkie istoty ludzkie, niezależnie od etapu rozwoju i niezależnie od tego, czy powołanie do życia nastąpiło w sposób naturalny, czy wskutek medycznie wspomaganey prokreacji. Należy podkreślić, że istota człowieczeństwa nie wyczerpuje się w posiadaniu przez organizm ludzki określonych cech morfologicznych, właściwej dla gatunku ludzkiego budowy i kształtu organizmu, ale w posiadaniu genotypu ludzkiego, który decyduje, że dana istota żywa jest człowiekiem¹⁷. Na gruncie normatywnym na określenie człowieka w prenatalnym okresie życia używa się różnorodnych pojęć – zarodek, embriion, zygota, płód, dziecko poczęte, dziecko nienarodzone¹⁸. Są to jedynie pojęcia o charakterze technicznym, które służą do określania etapu rozwoju istoty ludzkiej. Niemniej wszystkie opisują człowieka. Stosowanie różnorodnej terminologii na określenie człowieka w różnych fazach cyklu rozwojowego nie przekreśla jego człowieczeństwa, nie pozbawia go godności, nie czyni go mniej ludzkim. Wobec tego dziecko poczęte nie jest jakimś bliżej nieokreślonym wytworem ludzkiego organizmu tylko człowiekiem w prenatalnym okresie życia, któremu należy się ochrona, jak każdemu innemu człowiekowi.

Na marginesie warto zauważyć, że autonomia korzystania z wszelkich dostępnych metod reprodukcyjnych stanowi reakcję na potrzebę posiadania dziecka przez oczekujących go przyszłych rodziców. Niemniej jednak podporządkowanie metod reprodukcyjnych powołaniu dziecka do życia prowadzi do jego uprzedmiotowienia. Szczególnie wiele kontrowersji wywołuje procedura *in vitro*, która wiąże się z utworzeniem większej liczby zarodków niż ta, która ostatecznie zostaje przeznaczona do transferowania do organizmu kobiety. Zarodki uznane za niezdolne do prawidłowego rozwoju ulegają zniszczeniu. Oznacza to, że prawna ochrona życia nie przysługuje wszystkim zarodkom. Oceny tego, które zarodki są zdolne do prawidłowego rozwoju, które nie, dokonuje lekarz

¹⁶ M. Gałązka, *Prawnokarna ochrona ludzkiego embriionu in vitro*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 29.

¹⁷ M. Żelichowski, *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embriionalno-płodowego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, nr 1, s. 108–109.

¹⁸ Szerzej: F. Cieply, *Prawne określenia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju*, „Ius Novum” 2015, nr 4, s. 79 i n. Na użytek tego opracowania przyjęto pojęcie zarodka, którego synonimem jest embriion; obydwie stosowane są tu na określenie najwcześniejszej formy ludzkiego bytu.

wyłącznie w oparciu o kryteria medyczne. Zarodki uznane za niezdolne do prawidłowego rozwoju traktuje się jak odpady medyczne w rozumieniu ustawy z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. Oznacza to, że zarodek ludzki, czyli człowiek w jego najwcześniejszej fazie rozwoju, nie tylko zostaje pozbawiony prawnej ochrony życia, która przysługuje każdemu człowiekowi, ale także traktowany jest w sposób urągający godności ludzkiej wskutek zrównania go z odpadami medycznymi, podlegającymi utylizacji¹⁹. To prowadzi do wniosku, że nie wszystkim zarodkom powstałym w procedurze medycznie wspomaganey prokreacji przysługuje prawna ochrona życia. Pozostałe zdolne do prawidłowego rozwoju a niewykorzystane zarodki poddawane są procedurze konserwacji i przechowywania. Zasady systemu prawnego wyrażone m.in. w Konstytucji RP, gwarantują prawo zarodka do życia oraz zakaz przedmiotowego traktowania jakiegokolwiek zarodka, a procedura *in vitro* nie może prowadzić do zniszczenia zarodka albo do rozmrażania kilku zarodków, ich selekcji i ponownego zamrażania zarodków niewykorzystanych²⁰. Obowiązujące przepisy dotyczące statusu prawnego zarodków powstałych w wyniku zastosowania procedury *in vitro* nie zapewniają odpowiedniego poziomu ochrony zarodkom nadliczbowym, które nie zostały transferowane do organizmu kobiety.

„Prawo do prawnej ochrony życia nakłada na państwo obowiązek podjęcia działań mających na celu zmniejszenie bądź wyeliminowanie zagrożeń życia ludzkiego. Oznacza to zaangażowanie w kierunku ochrony, nie zaś neutralności prawa”²¹. Należy podkreślić, że prawo nie jest i nie może być aksjologicznie neutralne, ponieważ każdy system prawa zakłada, wyraża i realizuje pewien zbiór wartości moralnych. To otwiera perspektywę takich analiz, które niejako z natury muszą odnosić się do fundamentalnych kwestii światopoglądowych, etycznych, moralnych, religijnych itd. „Konstytucja RP w całości kształcie swych postanowień daje wyraz pewnemu obiektywnemu systemowi wartości (...). Dla określenia tego systemu wartości centralną rolę odgrywają postanowienia o prawach i wolnościach jednostki (...). Wśród tych postanowień centralne z kolei miejsce zajmuje zasada przyrodzonej i niezbywalnej godności

¹⁹ W. Lis, *Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganey prokreacji* [w:] W. Lis (red.), *Prawo do życia*, Warszawa 2022, s. 219.

²⁰ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r., S 2/18, OTK-A 2018, nr 20.

²¹ R. Grabowski, *Prawo do ochrony życia w polskim prawie konstytucyjnym*, Rzeszów 2006, s. 179.

człowieka”²². Nie można pominąć faktu, że uroczysty wstęp Konstytucji RP odwołuje się wprost najpierw do Boga, będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, oraz do chrześcijańskiego dziedzictwa Narodu, skąd wynika nakaz szacunku dla życia drugiego człowieka, w tym dziecka poczętego, któremu będzie można przekazać wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku Państwa Polskiego. Wynika stąd, że charakter i cele prawa określa aksjologia prawa. Obejmuje ona fundamentalne wartości, na których prawo jest budowane, które wyznaczają sens jego istnienia, stanowią moralne standardy jego oceny i powinny być uwzględniane²³.

Zarówno z treści art. 38 Konstytucji RP, jak również z charakteru Konstytucji RP, jako najwyższego prawa w systemie prawa polskiego, wynika, że normy podkonstytucyjne, wydawane celem realizacji jego dyspozycji, powinny kreować sytuacje „ochrony życia”, które zgodnie z dyspozycją tego przepisu ma być przecież zapewniona przez państwo. Kreowanie sytuacji braku ochrony życia musi pozostawać czymś drastycznie wyjątkowym, dlatego że chodzi tu o pierwsze z praw człowieka, najważniejsze, które w sposób naturalny warunkuje istnienie wszystkich dalszych wolności i praw²⁴.

Prawna ochrona życia jest obowiązkiem państwa, który powinno realizować za pomocą wszelkich możliwych środków. W ramach tego obowiązku można wskazać aspekt negatywny i aspekt pozytywny. W aspekcie negatywnym obowiązek ów oznacza zakaz pozbawiania człowieka życia, co określa się mianem obronnej treści prawa do życia. Adresatem tego zakazu są zarówno organy władzy publicznej, jak również podmioty prywatne. Negatywny aspekt obowiązku prawnej ochrony życia ogranicza swobodę prawodawcy w stanowieniu prawa, gdyż wyklucza dopuszczalność stanowienia przepisów upoważniających organy władzy publicznej do „celowego i umyślnego pozbawienia życia człowieka – zwłaszcza jeżeli brak takiej konieczności z punktu widzenia ochrony innych wolności i praw, albo jeżeli chodzi o osobę, która swoim działaniem nie wywołała konieczności takiej reakcji”²⁵. Prawo do prawnej ochrony życia nie ma charakteru absolutnego, co oznacza, że może zostać uchylony

²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r., K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38

²³ M. Michalik, *Moralność a prawo – przegląd typowych ujęć relacji*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2005, nr 2, s. 386.

²⁴ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38, punkt 8* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2016.

²⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.

wskutek legalizacji stanu wyższej konieczności, obrony koniecznej czy użycia broni przez funkcjonariuszy organów ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. W aspekcie pozytywnym obowiązek prawnej ochrony życia obejmuje nakaz eliminowania lub co najmniej minimalizowania pojawiających się zagrożeń dla życia ludzkiego oraz reagowania, kiedy zagrożenia te ulegną materializacji. Chodzi zarówno o zagrożenia pochodzące od innych osób, jak również będące efektem działania czynników niezależnych od człowieka, takich jak powódź czy trzęsienie ziemi. Ochrona życia ludzkiego w aspekcie pozytywnym powinna obejmować działania o charakterze prewencyjnym (w granicach przewidywalności wystąpienia danego zagrożenia) oraz represyjnym (służące wyegzekwowaniu odpowiedzialności za czyny stanowiące bezprawne ataki na życie ludzkie). Przy czym, obowiązki ochronne państwa o charakterze pozytywnym nie ograniczają się wyłącznie do zabezpieczenia życia w sensie biologicznej egzystencji, ale powinny obejmować również działania wspierające wszechstronny rozwój człowieka²⁶.

Do przepisów gwarantujących prawną ochronę życia, wskazujących na istotę państwa, należy art. 5 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Przepis art. 5 Konstytucji RP nie zawiera jakiegokolwiek przesłanki, nawet inspiracji, aby podjąć ideologiczną próbę uznania, że przewidziane w nim prawa człowieka odnoszą się tylko do jakiejś kategorii ludzi, wyłączając z niej ludzi jeszcze nienarodzonych²⁷.

Ochronę życia dziecka poczętego podkreśla art. 18 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Prawodawca wyraził tu pożądaną sekwencję zdarzeń, które prowokuje zawarcie małżeństwa, będące podstawą dla założenia rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa. Pojęcie macierzyństwa wyraża w sobie konieczny związek matki i dziecka, przy czym związek ten zachodzi na wielu płaszczyznach – biologicznej, emocjonalnej, społecznej

²⁶ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

²⁷ J. Mazurkiewicz, *Opinia prawna na temat art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z perspektywy zasad i wartości statuowanych w Konstytucji RP*, Warszawa 2017, s. 22.

i prawnej. Funkcją tego związku jest prawidłowy rozwój życia człowieka, w jego początkowym okresie, w którym wymaga on szczególnej pieczy²⁸. Wyodrębnienie macierzyństwa miało na celu podkreślenie szczególnej roli kobiety w zakresie realizacji funkcji prokreacyjnej i wychowawczej oraz więzów, jakie łączą ją z dzieckiem w okresie ciąży i bezpośrednio po porodzie. Należy dodać, że prawodawca, obejmując macierzyństwo ochroną i opieką, automatycznie rozciąga je na dziecko na każdym etapie jego życia. Macierzyństwo wskazuje na matkę, a skoro istnieje matka, to musi również istnieć przedmiot odniesienia, czyli dziecko, ponieważ macierzyństwo ma charakter relacyjny, zakładający istnienie dwóch odrębnych podmiotów – matki i dziecka. Macierzyństwo odnosi się bowiem zarówno do okresu sprzed, jak i po urodzeniu dziecka; a zaczyna się już w momencie jego poczęcia. Objęcie macierzyństwa ochroną i opieką oznacza więc objęcie ochroną i opieką dziecka poczętego, bez którego macierzyństwo straciłoby sens. Potwierdza to art. 68 ust. 3 Konstytucji RP, nakładający na władze publiczne obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej m.in. dzieciom i kobietom ciężarnym, oraz art. 71 ust. 2 Konstytucji RP, który przyznaje matce przed i po urodzeniu dziecka prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych, której zakres określa ustawa. Należy dodać, że szczególna opieka zdrowotna wykracza poza sferę zwykłej, powszechnej opieki zdrowotnej, powinna więc być wzmożona, intensywniejsza lub bardziej wyspecjalizowana, czyli dostosowana do specyfiki potrzeb charakterystycznych dla danej grupy podmiotów²⁹.

Na rzecz ochrony prawa do życia dzieci poczętych przemawia zasada równości i niedyskryminacji, zagwarantowana w art. 32 Konstytucji RP, zgodnie z którym „1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”. Zakres podmiotowy zasady równości i niedyskryminacji został określony za pomocą pojęć „wszyscy” i „nikt”. W ten sposób prawodawca określił zakres podmiotów, do których stosuje się zasadę równości. Wynika stąd, że zakresem tym objął każdą istotę ludzką, bez względu na jej sytuację prawną³⁰. U podstaw zasady równości

²⁸ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r. K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

²⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2008 r., K 24/07, OTK-A 2008, nr 6, poz. 110.

³⁰ F. Cieply, *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 2, s. 75.

i niedyskryminacji leży równość pierwotna, czyli fakt, że wszyscy ludzie należą do tego samego gatunku, czyli posiadają cechy człowieczeństwa i w konsekwencji jednakową godność. Wobec tego uznanie za człowieka wyłącznie istotę ludzką w postnatalnym okresie życia i odmowa uznania człowieczeństwa istoty ludzkiej w prenatalnym okresie życia stanowi przejaw zakazanej przez prawo dyskryminacji.

Konsekwencją zapewnienia prawnej ochrony życia jest ochrona zdrowia (art. 68 ust. 1 Konstytucji RP). Obydwie te wartości są ze sobą ściśle sprzężone, wzajemnie się warunkujące z tym jednak, że ochrona zdrowia, chociaż będąca wartością samoistną, ma charakter służebny względem życia, które jest wartością najważniejszą. Ochrona zdrowia nie miałaby sensu, gdyby nie służyła zachowaniu bądź poprawie jakości życia. Należy podkreślić, że ochrona życia jest wartością, która w jednakowym zakresie przysługuje każdemu człowiekowi. Prawodawca nie różnicuje bowiem ochrony życia, w konsekwencji także zdrowia, od fazy życia człowieka. Wynika stąd, że życie ludzkie powinno być chronione od początku jego powstania, czyli od momentu poczęcia³¹.

„Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją” (art. 72 ust. 1 Konstytucji RP). Na straży praw dziecka stoi wyspecjalizowany organ, którym jest Rzecznik Praw Dziecka (art. 72 ust. 4 Konstytucji RP). Nadanie temu organowi rangi konstytucyjnej zwraca uwagę na potrzebę ochrony praw dziecka.

Konsekwencje uznania ochrony życia dziecka poczętego

Konsekwencją konstytucyjnych gwarancji ochrony życia są przepisy ustawowe, które odnoszą się do działań podejmowanych na rzecz ochrony życia dziecka poczętego. Szczególnie predestynowany do tego jest Rzecznik Praw Dziecka, którego kompetencje i sposób powoływania określa ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka³². W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia

³¹ W. Lis, *Prawa i obowiązki ojca wobec dziecka poczętego* [w:] W. Lis (red.), *Bezpieczeństwo rodziny wobec współczesnych wyzwań*, Lublin 2021, s. 39–40.

³² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, tekst jedn. Dz. U. 2023, poz. 292, dalej: uRPD.

pełnoletności (art. 2 ust. 1 uRPD). Należy podkreślić, że jest to jedyny w systemie prawa polskiego przepis, który uznał podmiotowość dziecka od momentu jego poczęcia. Rzecznik Praw Dziecka podejmuje działania mające na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości. W sposób szczególnie ma chronić: prawo do życia i ochrony zdrowia; prawo do wychowania w rodzinie; prawo do godziwych warunków socjalnych oraz prawo do nauki (art. 3 ust. 1–2 uRPD). Przy wykonywaniu swoich uprawnień kieruje się dobrem dziecka oraz bierze pod uwagę, że naturalnym środowiskiem jego rozwoju jest rodzina. Ochronę praw dziecka zapewnia także Rzecznik Praw Obywatelskich, który stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP oraz w innych aktach normatywnych, w tym również na straży realizacji zasady równego traktowania. W sprawach dzieci ma obowiązek współpracowania z Rzecznikiem Praw Dziecka (art. 1 ust. 2–2a ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich³³).

Należy podkreślić, że dziecko poczęte – jako *nasciturus* – już w prawie rzymskim zostało obdarzone zdolnością prawną, co stanowiło przejaw uznania jego człowieczeństwa i pozwalało włączyć do społeczeństwa jeszcze przed narodzinami. Takie dziecko posiadało zdolność prawną pod warunkiem, że urodziło się żywe, co miało ogromne znaczenie tak dla stosunków rodzinnych jak majątkowych. *Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* (Dziecko poczęte uważa się za już urodzone, ilekroć chodzi o jego korzyść). Zasada ta znajduje odzwierciedlenie na gruncie przepisów ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny³⁴.

Zgodnie z art. 927 § 2 KC dziecko poczęte w chwili otwarcia spadku może być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe. Przy czym nabycie spadku następuje w chwili otwarcia spadku. W momencie urodzenia dziecko staje się spadkobiercą, tak jakby żyło w chwili otwarcia spadku, czyli w chwili śmierci spadkodawcy. Analogiczne rozwiązanie przewiduje art. 972 KC, dotyczący ustanowienia zapisu na rzecz dziecka poczętego. Z kolei art. 994 § 2 KC stanowi, że zstępni uprawnieni do zachowku podlegają ochronie już w fazie życia prenatalnego. W drodze analogii do art. 927 § 2 KC w orzecznictwie przyjmuje się, że dziecko ma prawo

³³ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, tekst jedn. Dz. U. 2023, poz. 1058.

³⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1360 z późn. zm., dalej: KC.

do świadczeń z umowy ubezpieczenia na wypadek śmierci ojca, jeżeli śmierć nastąpiła, zanim dziecko się urodziło, oraz że ma możliwość bycia obdarowanym na podstawie darowizny zawartej w okresie jego życia płodowego. Dziecko poczęte może więc zostać wskazane jako uposażony w ramach ubezpieczenia na życie, a także (odpowiednio reprezentowane) być stroną umowy darowizny, chociaż skutki prawne wynikające z ubezpieczenia lub darowizny powstaną dopiero po jego urodzeniu się.

Konsekwencją uznania podmiotowości prawnej dziecka poczętego jest przysługujące mu prawo żądania naprawienia szkód wyrządzonych mu przed jego urodzeniem, powszechnie określanych szkodami prenatalnymi, co ma na celu zabezpieczenie jego przyszłych interesów. Szkody prenatalne oznaczają szkody wyrządzone dziecku poczętemu poprzez szkodliwe oddziaływanie bezpośrednio na jego organizm albo na organizm jego matki, których konsekwencją jest naruszenie integralności organizmu. Stosownie do art. 4461 KC „Z chwilą urodzenia dziecko może żądać naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem”. Tym samym prawodawca dostrzegł, że człowiek w okresie życia prenatalnego może doznać szkód, jednocześnie przesądzając, że może dochodzić ich naprawienia po urodzeniu się. Czyn niedozwolony wyrządzony w stosunku do kobiety w ciąży, w wyniku którego dziecko poczęte doznało zmiany w procesie normalnego rozwoju i w następstwie kalectwo, jest czynem niedozwolonym wyrządzonym dziecku, jeżeli urodzi się żywe. Dziecko takie nie może być bowiem w gorszej sytuacji od dziecka, które doznało szkody w czasie porodu lub bezpośrednio po nim³⁵. Przy czym, dziecko to ma prawo do dochodzenia roszczeń za szkody prenatalne nie tylko od matki, ale także od osób trzecich. Roszczenie o naprawienie szkód prenatalnych jest roszczeniem samodzielnym dziecka, niezależnym od roszczeń matki i innych osób.

We wszystkich tych przypadkach dziecko poczęte staje się podmiotem określonych praw (i obowiązków) pomimo braku zdolności prawnej, którą uzyskuje dopiero z chwilą urodzenia (art. 8 ust. 1 KC).

Ochronę zdrowia dziecka poczętego gwarantuje ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry³⁶, która nakazuje poddać

³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1967 r., II PR 120/67, OSNC 1967, nr 10, poz. 189.

³⁶ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1731 z późn. zm., dalej: uzl.

szczególnie wnikliwej ocenie udział w eksperymencie leczniczym³⁷ kobiet ciężarnych ze względu na związane z tym ryzyko dla matki i dziecka poczętego (art. 21 ust. 2) oraz kategorycznie zabrania przeprowadzenia eksperymentu badawczego³⁸ na dziecku poczętym (art. 23a ust. 1 pkt 1). Ryzyko podejmowane w celu osiągnięcia bezpośredniej korzyści dla zdrowia kobiety ciężarnej zawsze musi być skorelowane z oceną ryzyka zagrożenia dla zdrowia i życia dziecka poczętego. Tym samym prawodawca zdecydował się na ograniczenie możliwości podejmowania czynności zmierzających do wyleczenia kobiety ciężarnej koniecznością uwzględnienia potrzeby ochrony zdrowia i życia dziecka poczętego³⁹. Na gruncie obowiązujących przepisów decydowanie o podjęciu diagnostyki i terapii dziecka poczętego zależy jednak wyłącznie od kobiety, co budzi uzasadnione wątpliwości w kontekście konstytucyjnych gwarancji równości kobiet i mężczyzn.

Do ochrony dziecka w prenatalnym okresie życia odnoszą się także przepisy ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴⁰. Prawodawca dopuszcza możliwość uznania ojcostwa przed urodzeniem się dziecka poczętego (art. 75 ust. 1 KRiO). Przyjęte rozwiązanie odnosi się do mężczyzny, który nie jest mężem matki dziecka poczętego. Wskutek uznania dziecka poczętego i wobec potwierdzenia oświadczenia tego mężczyzny o uznaniu dziecka przez jego matkę (kobietę ciężarną), jeszcze przed urodzeniem się dziecka powstaje stosunek rodzinnoprawny. Dziecko poczęte zrodzone w małżeństwie korzysta z domniemania pochodzenia od męża swej matki (art. 62 § 1 KRiO). Uznanie ojcostwa przed narodzeniem dziecka staje się jednak skuteczne dopiero z chwilą jego urodzenia się, z tą chwilą aktualizują się także prawa rodzicielskie. Celem tego przepisu jest zabezpieczenie praw dziecka, jeszcze przed jego narodzeniem, w postaci uniknięcia wątpliwości co do jego pochodzenia. Z kolei przepis art. 751 § 1 KRiO zezwala na uznanie ojcostwa jeszcze

³⁷ Eksperymentem leczniczym jest wprowadzenie nowych albo tylko częściowo wypróbowanych metod diagnostycznych, leczniczych lub profilaktycznych w celu osiągnięcia bezpośredniej korzyści dla zdrowia osoby chorej. Może on być przeprowadzony, jeżeli dotychczas stosowane metody nie są skuteczne albo jeżeli ich skuteczność nie jest wystarczająca (art. 21 ust. 2 uzl).

³⁸ Eksperyment badawczy ma na celu przede wszystkim rozszerzenie wiedzy medycznej. Może być on przeprowadzany zarówno na osobie chorej, jak i zdrowej. Przeprowadzenie eksperymentu badawczego jest dopuszczalne, gdy uczestnictwo w nim nie jest związane z ryzykiem albo też ryzyko jest minimalne i nie pozostaje w dysproporcji do możliwych pozytywnych rezultatów takiego eksperymentu (art. 21 ust. 3 uzl).

³⁹ S. Sakowski, *Legalność eksperymentu medycznego*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 9, s. 44.

⁴⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. 2020, poz. 1359 z późn. zm., dalej: KRiO.

przed narodzeniem się dziecka poczętego w następstwie procedury medycznie wspomaganey prokreacji z komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo zarodka powstałego z komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo z dawstwa zarodka. Mężczyzna, który uznał ojcostwo, może wytoczyć powództwo o ustalenie bezskuteczności uznania w terminie roku od dnia, w którym dowiedział się, że dziecko od niego nie pochodzi. Natomiast w przypadku uznania ojcostwa przed urodzeniem się dziecka już poczętego bieg tego terminu nie może rozpocząć się przed urodzeniem się dziecka (art. 78 § 1 KRiO).

„Dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nieurodzonego, ustanawia się kuratora, jeżeli jest to potrzebne do strzeżenia przyszłych praw dziecka. Kuratela ustaje z chwilą urodzenia się dziecka” (art. 182 KRiO). Należy podkreślić, że w prenatalnym okresie życia dziecka jego rodzice nie są przedstawicielami ustawowymi; rodzice dziecka poczętego nabędą władzę rodzicielską dopiero z chwilą jego urodzenia. *Curator ventris* reprezentuje dziecko poczęte w sprawach dotyczących praw już istniejących, których przedmiotem jest m.in. życie lub zdrowie, oraz praw, które dziecko to nabędzie dopiero z chwilą urodzenia⁴¹. Należy podkreślić, że jednym z podstawowych celów ustanowienia *curatora ventris* jest zapobieżenie ewentualnemu nieuprawnionemu przerwaniu ciąży oraz zapobieżenie uszkodzeniom ciała dziecka poczętego i innym czynnikom mogącym doprowadzić do rozstroju stanu jego zdrowia.

Ochronę praw dzieci poczętych, ale nienarodzonych, potwierdzają gwarancje zobowiązujące ojca dziecka niebędącego mężem matki do partycypowania w wydatkach związanych z ciążą i porodem (art. 141 § 1 KRiO). Za wydatki związane z ciążą i porodem uważać się wszystkie wydatki, które stały się potrzebne wskutek ciąży lub porodu, których matka dziecka by nie miała, gdyby nie była w ciąży albo gdyby nie rodziła. Matka dziecka może jednak dochodzić tych roszczeń dopiero od chwili ustalenia ojcostwa danego mężczyzny niebędącego jej mężem, czyli od chwili uznania dziecka albo sądowego ustalenia ojcostwa, chyba że dochodzi tych roszczeń jednocześnie z żądaniem ustalenia ojcostwa (art. 143 KRiO). Podobny charakter ma art. 142 KRiO, zgodnie z którym „Jeżeli ojcostwo mężczyzny niebędącego mężem matki zostało uwiarygodnione, matka może żądać, ażeby mężczyzna ten jeszcze przed urodzeniem się dziecka

⁴¹ G. Jędrejek, *Komentarz do art. 182, punkt 3 [w:] G. Jędrejek, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017.

wyłożył odpowiednią sumę pieniężną na koszty utrzymania matki przez trzy miesiące w okresie porodu oraz na koszty utrzymania dziecka przez pierwsze trzy miesiące po urodzeniu. Termin i sposób zapłaty tej sumy określa sąd”. Możliwość wystąpienia z takim roszczeniem jest ograniczona w czasie, matka dziecka może wystąpić z takim żądaniem do dnia narodzin dziecka. Po urodzeniu się dziecka jego matka może natomiast wystąpić do ojca tego dziecka z roszczeniem alimentacyjnym. Celem tego przepisu jest zabezpieczenie sytuacji kobiety ciężarnej oraz ochrona interesów dziecka poczętego. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jakość życia kobiety ciężarnej niezdolnej do zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb podczas ciąży rzutuje bezpośrednio na stan zdrowia dziecka poczętego, a następnie możliwości jego rozwoju już po jego urodzeniu.

Prawnokarna ochrona życia dziecka poczętego

Wyrazem konstytucyjnego standardu ochrony życia ludzkiego są przesłanki penalizujące zabicie człowieka, w tym dziecka poczętego. Prawo karne, ze względu na restryktywność, ma charakter subsydiarny wobec innych form ochrony dóbr prawnych. Postrzeganie prawa karnego jako środka ostatecznego zakłada, że prawodawca powinien ingerować w sferę nieakceptowanych społecznie zachowań ludzkich tylko wtedy, kiedy inne łagodniejsze formy pociągnięcia do odpowiedzialności nie byłyby w stanie przynieść pożądanego rezultatu. Kara kryminalna jest niewątpliwie najostrzejszą formą reakcji państwa, niemniej jednak jest konieczna do zapewnienia właściwej ochrony prawnej względem dóbr o szczególnej wartości, do których należą życie, zdrowie czy godność ludzka. Posłużenie się w takich wypadkach innymi niż prawne środki reakcji uchybiałoby pod względem proporcjonalności randze tych dóbr. Zamachy skierowane na te fundamentalne wartości, stanowiące jednocześnie przejaw największej pogardy dla istoty człowieczeństwa, budzą nie tylko społeczną dezaprobatę, ale również uzasadnioną potrzebę napiętnowania sprawcy. Objęcie takich działań represją karną jest najwłaściwszą reakcją, gdyż inne alternatywne środki ochrony tych dóbr są pozbawione elementów retribucji⁴².

⁴² L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, „Państwo i Prawo” 1989, z. 12, s. 65.

Mając na uwadze konieczność ochrony życia ludzkiego, zasada subsydiarności i wynikające z niej traktowanie prawa karnego jako *ultima ratio* tracą na znaczeniu. Oznacza to, że w sprawach fundamentalnych, do których należy ochrona życia ludzkiego, także w okresie prenatalnym, zasada *ultima ratio* powinna zostać zastąpiona zasadą *sola ratio* czy *unica ratio*. Odpowiednia do wagi czynu reakcja karnoprawna w takich przypadkach wydaje się odgrywać pierwszoplanową rolę⁴³. Ochrona życia jako wartości fundamentalnej skłania do przyjęcia dyrektywy interpretacyjnej, zakładającej że wszelkie pojawiające się wątpliwości co do ochrony życia powinny być rozstrzygane na rzecz tej ochrony – *in dubio pro vita humana*.

Pomimo uznania szczególnej wartości życia ludzkiego intensywność jego ochrony na gruncie prawa karnego jest zróżnicowana. Inaczej chronione jest życie człowieka w okresie prenatalnym, inaczej zaraz po urodzeniu. Zróżnicowanie intensywności ochrony w zależności od okresu życia znalazło odzwierciedlenie w treści przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny⁴⁴. Stosownie do art. 157a § 1 „Kto powoduje uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”, z kolei „Kto naraża człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3” (art. 160 § 1). Kluczowe znaczenie dyferencjacji ochrony ma tu moment porodu, gdyż pełna ochrona życia i zdrowia przysługuje dziecku poczętemu dopiero od momentu: 1) rozpoczęcia porodu siłami natury, albo 2) od podjęcia pierwszej czynności medycznej bezpośrednio zmierzającej do przeprowadzenia operacyjnego zabiegu cięcia cesarskiego kończącego ciążę na żądanie kobiety ciężarnej, bądź 3) od zaistnienia medycznych przesłanek przeprowadzenia zabiegu cięcia cesarskiego lub innego alternatywnego zakończenia ciąży takiej konieczności w wypadku konieczności medycznej przeprowadzenia takiego zabiegu lub innego alternatywnego zakończenia ciąży⁴⁵. Tym samym zachowanie sprawcy przestępstwa spowoduje odmienne konsekwencje prawne w zależności od tego, czy przedmiotem zamachu było dziecko

⁴³ L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, „Państwo i Prawo” 1989, z. 12, s. 65.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1138 z późn. zm., dalej: KK.

⁴⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2008 r., I KZP 13/08, OSNKW 2008, nr 11, poz. 90.

poczęte czy człowiek. Na gruncie prawa karnego w perspektywie odpowiedzialności karnej istotne znaczenie ma zatem precyzyjne wyznaczenie momentu przeobrażenia się dziecka poczętego w człowieka. Należy podkreślić, że skoro życie ludzkie ma jednakową wartość, której źródłem jest właściwa każdemu godność, to zróżnicowanie intensywności jego ochrony w zależności od etapu życia, tak jak to ma miejsce na gruncie przepisów Kodeksu karnego, budzi wątpliwości co do zgodności z konstytucyjnym standardem ochrony życia.

Wątpliwości takie budzi również przepis art. 157 § 3 KK, wyłączający karalność matki dziecka poczętego, która powoduje uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu. Automatyczne wyłączenie odpowiedzialności karnej kobiety ciężarnej za *de facto* dokonanie aborcji oznacza, że prawodawca daje przyzwolenie na takie zachowania, co prowadzi do wniosku o pozbawieniu dziecka poczętego ochrony prawnej. W Europie żadne państwo, w którym standard ochrony życia jest podobny jak w Polsce lub wyższy, nie przewiduje automatycznego wyłączenia karalności kobiet ciężarnych za zabicie dziecka poczętego. Przepisy wyłączające karalność kobiet ciężarnych za zabicie dziecka poczętego są kontynuacją rozwiązań prawnych charakterystycznych dla państw dawnego bloku sowieckiego. Dekryminalizacja aborcji dokonanej przez kobietę ciężarną zapoczątkował ukaz Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z dnia 5 sierpnia 1954 r. o zniesieniu odpowiedzialności karnej kobiet ciężarnych za przeprowadzenie aborcji. Polska była po ZSRS jednym z pierwszych państw świata, które dokonało wyłączenia prawnokarnej odpowiedzialności kobiety ciężarnej za zabicie dziecka poczętego. Wyłączenie to zostało wprowadzone do polskiego prawa na mocy ustawy z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. W niemal wszystkich państwach dawnego bloku sowieckiego ustawy nie przewidywały karalności kobiety, która sama sobie przerwie ciążę lub zezwoli na wykonanie aborcji przez inną osobę. Przedmiotem ochrony uczyniono wyłącznie życie i zdrowie kobiety ciężarnej, uznając, że ma to wyższą wartość niż prawo do życia dziecka poczętego. Ustawodawcy zwolnili kobietę ciężarną od odpowiedzialności karnej, kierując się „humanitarną i postępową zasadą”, że o macierzyństwie kobiety może decydować samodzielnie tylko kobieta. Automatyczną bezkarność kobiety ciężarnej za zabicie dziecka poczętego przedstawiano jako „osiągnięcie socjalistycznej nauki prawa” stworzone w opozycji do prawodawstwa

państw imperialistycznych i nauczania Kościoła katolickiego⁴⁶. Zamachy na życie dziecka poczętego muszą być penalizowane, chociaż możliwe jest odstępianie od wymierzenia kary jego matce, decydującej się na taki czyn pod presją innych osób lub pod wpływem szczególnych okoliczności. Odstąpienie od wymierzenia kary powinno jednak następować w procesie realizowania wymiaru sprawiedliwości, nie zaś poprzez automatyczne wykluczenie karalności matki, która poddaje aborcji swoje nienarodzone dziecko.

Obecnie prawnokarłą ochronę życia dziecka poczętego wzmocniają przepisy antyaborcyjne. Stosownie do art. 152 KK „§ 1. Kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę z naruszeniem przepisów ustawy, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Tej samej karze podlega, kto udziela kobiecie ciężarnej pomocy w przerywaniu ciąży z naruszeniem przepisów ustawy lub ją do tego nakłania. § 3. Kto dopuszcza się czynu określonego w § 1 lub 2, gdy dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”. Zgodnie natomiast z art. 153 KK „§ 1. Kto stosując przemoc wobec kobiety ciężarnej lub w inny sposób bez jej zgody przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza kobietę ciężarną do przerywania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 2. Kto dopuszcza się czynu określonego w § 1, gdy dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. Przepis art. 152 KK odnosi się do przerywania ciąży za zgodą kobiety ciężarnej, lecz wbrew przepisom ustawy, natomiast przepis art. 153 KK odnosi się do przerywania ciąży bez zgody kobiety ciężarnej. Należy zauważyć, że przepisy art. 152 KK i 153 KK odnoszą się do ochrony dziecka poczętego rozwijającego się już w organizmie kobiety, nie obejmują natomiast dziecka poczętego w wyniku zastosowania medycznie wspomaganey prokreacji, czyli do komórki zapłodnionej *in vitro*, pozostającej poza organizmem kobiety. Taką sytuację regulują przepisy ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności⁴⁷, przede wszystkim art. 83, zgodnie z którym „Kto niszczy zarodek zdolny do prawidłowego rozwoju powstały w procedurze medycznie wspomaganey prokreacji, podlega karze pozbawienia wolności

⁴⁶ Szerzej: L. Bogunia, *Przerwanie ciąży. Problemy prawnokarne i kryminologiczne*, Wrocław 1980, s. 54.

⁴⁷ Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności, tekst jedn. Dz. U. 2020, poz. 442, dalej: uln.

od 6 miesięcy do lat 5” oraz art. 85, zgodnie z którym „Kto tworzy zarodek w celu innym niż procedura medycznie wspomaganey prokreacji, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5”. W odniesieniu do zapłodnionej pozaustrojowo komórki prawodawca nie używa więc pojęcia „dziecko poczęte” tylko „zarodek”, a w konsekwencji znamię czynności sprawczej skierowanej przeciwko tak zidentyfikowanemu podmiotowi nie stanowi spowodowania śmierci, tylko zniszczenie zarodka powstałego w procedurze medycznie wspomaganey prokreacji. Zniszczenie powstałego w procedurze medycznie wspomaganey prokreacji zarodka zdolnego do prawidłowego rozwoju nie wypełnia znamion czynności sprawczej, polegającej na przerwaniu ciąży. Przyjęte rozwiązanie prowadzi do odhumanizowania człowieka w prenatalnym okresie życia, czego konsekwencją jest osłabienie prawnej ochrony życia. Wskazanie w art. 2 ust. 1 pkt 28 uln końcowego momentu definicyjnego zarodka jako „chwile zagnieżdżenia się w śluzówce macicy” powoduje utratę przez tak rozwiniętą istotę ludzką ochrony przewidzianej w przepisach ustawy o leczeniu niepłodności i wyznacza jednocześnie początkowy moment przyznania ochrony przewidzianej dla dziecka poczętego przez przepisy Kodeksu karnego.

Prawnokarne gwarancje ochrony życia stanowią próbę urzeczywistnienia konstytucyjnego standardu za pomocą narzędzi właściwych prawu karnemu. Niemniej jednak sposób uregulowania odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu człowieka w zależności od etapu życia oraz porównanie wysokości ustawowego zagrożenia karą za przestępstwa przeciwko jego życiu lub zdrowiu wskazuje na nierówne traktowanie go w prenatalnym i postnatalnym okresie życia. Różnorodne określenie przedmiotu zamachu w treści przepisów karnych – dedykowanych ochronie życia i zdrowia – człowiek; dziecko; dziecko poczęte, które osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem matki; dziecko poczęte budzi nie tylko wątpliwości konstytucyjne, ale także wątpliwości systemowe. Wobec tego należy podkreślić, że w polskim prawie karnym obowiązuje zasada ciągłości ochrony dóbr, przy uwzględnieniu założeń aksjologicznych całego systemu prawa. Chodzi o spójność ochrony, wymagającą rozszerzenia kryminalizacji na zachowania naruszające bądź narażające dobro prawne w stopniu porównywalnym do zachowań już skryminalizowanych⁴⁸. Spójność ochrony wymaga także konieczność

⁴⁸ J. Kulesza, *Zarys teorii kryminalizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11–12, s. 103–104.

wyznaczenia podobnego wymiaru kar za zamachy o podobnym charakterze na dobra porównywalne.

Dopuszczalność aborcji

Obowiązujący w Polsce model ochrony życia nie może być analizowany w oderwaniu od przepisów legalizujących aborcję. Na mocy mocą ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁴⁹ prawodawca przesądził, że przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w dwóch przypadkach, gdy: ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (art. 4a ust. 1 pkt 1 i 3). Przerwanie ciąży z innych powodów jest przestępstwem. W pierwszym przypadku przerwanie ciąży nie jest ograniczone czasowo, w drugim, jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni. Oznacza to, że wobec zaistnienia stanu zagrożenia dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, przerywana może być ciąża zaawansowana. Niemniej jednak, w przypadku, gdy dziecko poczęte uzyskało już zdolność do samodzielnego życia poza organizmem matki, zabieg służący ratowaniu życia lub zdrowia kobiety ciężarnej powinien jednocześnie zmierzać do ocalenia życia dziecka.

Dopuszczalność aborcji stanowi próbę rozwiązania konfliktu wartości pomiędzy dobrem matki a dobrem dziecka. W doktrynie podkreśla się, że nieprecyzyjność i niedookreśloność treści art. 4a ust. 1 pkt 1 upr, zwłaszcza w odniesieniu do znamion „zagrożenie dla życia i zdrowia kobiety ciężarnej”, oraz szeroki margines interpretacji prawa aborcyjnego, mogą doprowadzić do sytuacji, gdy przesłanki dopuszczalności przerywania ciąży będą nieostre i nieprzewidywalne⁵⁰. W praktyce stosowania obowiązujących przepisów można dojść do nieakceptowalnego wniosku, że niechciana lub nieplanowana ciąża może stanowić zagrożenie dla szeroko pojętego zdrowia kobiety ciężarnej, obejmującego przecież nie tylko aspekt fizyczny, ale także aspekt psychiczny. Na korzyść takiego rozumowania przemawia definicja zdrowia podana przez Światową

⁴⁹ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1575, dalej: upr.

⁵⁰ D. Pluta, *Kilka refleksji po uzasadnieniu wyroku Trybunału*, „Rzeczpospolita” z dnia 1 lutego 2021 r., Analizy & opinie, s. 13.

Organizację Zdrowia, według której oznacza ono nie tylko całkowity brak choroby czy kalectwa, ale także stan pełnego, fizycznego, umysłowego i społecznego dobrostanu (dobrego samopoczucia)⁵¹.

W kontekście dopuszczalności aborcji należy podkreślić, że stosownie do art. 39 uzł lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, czyli odmówić dokonania aborcji (klauzula sumienia). Dzięki niej lekarz nie będzie uczestniczył w procedurze zmierzającej do zabicia dziecka poczętego. Odwołując się do klauzuli sumienia, musi odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej oraz wskazać kobiecie ciężarnej możliwość dokonania aborcji u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym. Niemniej jednak ma obowiązek udzielenia kobiecie ciężarnej pomocy lekarskiej w każdym przypadku, gdy zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia.

Dopuszczalność aborcji jest dowodem na to, że prawodawca w drodze przepisów ustawy różnicuje wartość życia człowieka w zależności od etapu jego rozwoju, co budzi wątpliwości co do zgodności z postanowieniami Konstytucji RP, gwarantującymi prawną ochronę życia każdego człowieka. Co więcej, wprowadzenie jakichkolwiek ograniczeń dotyczących ochrony życia dziecka poczętego można uznać za dopuszczalne wyłącznie ze względu na absolutną konieczność ochrony życia kobiety ciężarnej, jako dobra posiadającego taką samą rangę. Wobec tego przesłanka dopuszczalności aborcji, dlatego że ciąża stanowi zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej, nie może usprawiedliwiać przeprowadzenia zabiegu aborcyjnego, ponieważ są to dobra nierównorzędne i jako takie nieporównywalne. W kontekście konstytucyjnego standardu ochrony życia ludzkiego niemożliwe jest ograniczenie prawnej ochrony życia w celu ochrony zdrowia kobiety ciężarnej, które jest dobrem o niższej wartości. Oznacza to, że warunkiem ograniczenia prawnej ochrony życia może być tylko sytuacja, w której jest niewątpliwe, że życia jednego człowieka nie da się pogodzić z życiem drugiego człowieka. Przesłankę tę można określić ogólnie jako wymaganie symetrii dóbr – poświęcanego i ratowanego. Przy czym, każdy przypadek ograniczenia prawnej ochrony życia musi

⁵¹ Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York 19 June – 22 July 1946, Official Records of the World Health Organization no. 2, June 1948, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85573/Official_record2_eng.pdf;jsessionid=AECA261C63ED78CA-2E6F302B2B6EAF4B?sequence=1 (data dostępu: 6 sierpień 2023 r.), s. 100.

być absolutnie konieczny, traktowany jako środek o charakterze *ultima ratio*⁵². Z Konstytucji RP wynika dyrektywa interpretacyjna *in dubio pro vita humana*, zgodnie z którą wszelkie możliwe wątpliwości co do ochrony życia ludzkiego powinny być rozstrzygane na rzecz tej ochrony. Nie można bowiem mówić o ochronie godności człowieka, jeżeli nie zostały stworzone wystarczające podstawy do ochrony życia⁵³.

Równorzędność dóbr prawnie chronionych była powodem utraty mocy obowiązującej art. 4a ust. 1 pkt 2 upr, który dopuszczał możliwość przerwania ciąży w sytuacji, gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazywały na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia dziecka poczętego albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu. Przerwanie ciąży na podstawie tego przepisu (aborcja eugeniczna) było możliwe do chwili osiągnięcia przez dziecko poczęte zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej. Przepis ów uzależniał prawną ochronę życia dziecka poczętego od stanu jego zdrowia, co stanowiło bezpośrednią dyskryminację oraz legalizację przerywania ciąży bez dostatecznego usprawiedliwienia koniecznością ochrony innej wartości, prawa lub wolności konstytucyjnej, a także posługiwania się nieokreślonymi kryteriami legalizacji przerwania ciąży, naruszając w ten sposób konstytucyjne gwarancje życia ludzkiego. Trybunał Konstytucyjny uznał, że fakt upośledzenia lub nieuleczalnej choroby dziecka w prenatalnym okresie życia, łączący się ze względami natury eugenicznej i z ewentualnym dyskomfortem życia chorego dziecka, nie może samodzielnie przesądzać o dopuszczalności przerwania ciąży i tym samym o zabiciu dziecka poczętego. Niedopuszczalne było ustawowe przesądzenie, że takie dziecko było niegodne życia. Wobec tego Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 22 października 2020 r. wydanym w sprawie K 1/20 uznał, że art. 4a ust. 1 pkt 2 jest niezgodny z art. 38 (gwarantującym każdemu człowiekowi prawną ochronę życia) w związku z art. 30 (podkreślającym znaczenie godności człowieka jako źródła jego wolności i praw oraz zobowiązujący władze publiczne do jej poszanowania i ochrony), w związku z art. 31 ust. 3 (określającym katalog przesłanek dopuszczalności ograniczania wolności i praw) Konstytucji RP⁵⁴. Tym samym podtrzymał swoje stanowisko wyrażone w orzeczeniu z dnia 28 maja 1997 r., wydanym w sprawie K 26/96, w którym

⁵² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.

⁵³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 stycznia 2004 r., K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.

⁵⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., Dz. U. 2021, poz. 175.

jednoznacznie stwierdził, że życie ludzkie jest wartością w każdej fazie rozwoju i dlatego podlega ochronie. Wartość konstytucyjnie chronionego dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, w tym życie rozwijające się w fazie prenatalnej, nie może być różnicowana. Brak jest bowiem dostatecznie precyzyjnych i uzasadnionych kryteriów pozwalających na dokonanie takiego różnicowania w zależności od fazy rozwojowej ludzkiego życia. Od momentu powstania życie ludzkie staje się wartością chronioną konstytucyjnie. Dotyczy to także fazy prenatalnej. Dziecko jeszcze nieurodzone, jako istota ludzka, której przysługuje przyrodzona i niezbywalna godność, jest podmiotem mającym prawo do życia, system prawny musi zaś gwarantować należyłą ochronę temu centralnemu dobru, bez którego owa podmiotowość zostałaby przekreślona. Takie stanowisko zostało jednak osłabione stwierdzeniem, że fakt, iż życie człowieka w każdej fazie jego rozwoju stanowi wartość konstytucyjną podlegającą ochronie, nie oznacza, że intensywność tej ochrony w każdej fazie życia i w każdych okolicznościach ma być taka sama. Intensywność ochrony prawnej i jej rodzaj nie jest prostą konsekwencją wartości chronionego dobra. Na intensywność i rodzaj ochrony prawnej, obok wartości dobra chronionego, wpływa cały szereg czynników różnorodnej natury, które musi brać pod uwagę ustawodawca zwykły, decydując się na wybór ochrony prawnej i jej intensywności. Ochrona ta jednak powinna być zawsze dostateczna z punktu widzenia chronionego dobra⁵⁵. Konsekwencją tego jest różnicowanie intensywności ochrony życia ludzkiego wskutek stosowania odmiennych sankcji karnych za spowodowanie śmierci człowieka przed i po jego urodzeniu.

Mając powyższe na uwadze, wydaje się, że w ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży połączono stanowczość nakazu ochrony życia z roztropnością zdeterminowaną realiami życia. Zaostrzenie treści postanowień ustawy nie spowoduje automatycznie zmiany rzeczywistości społecznej. Nie ma dowodu, że zakaz dokonywania aborcji sprawi, iż nie będą one dokonywane czy też będą dokonywane rzadziej niż to jest obecnie, tak jak nie ma dowodu na to, że karanie kobiet za dokonanie aborcji przyczyni się do lepszej ochrony życia dzieci poczętych. Konieczne jest edukowanie i wspieranie kobiet ciężarnych oraz całego społeczeństwa w zakresie budowania świadomości na temat istoty aborcji jako zabójstwa człowieka.

⁵⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

Działania te powinny mieć prymat przed administracyjnymi zakazami i stosowaniem środków reakcji karnej. Jednoczesne oddziaływanie na rzecz ochrony życia unormowań perswazyjnych i karnych wzajemnie się wyklucza ze względu na sprzeczność zachodzącą w postawie składającej się z jednej strony z deklarowania ochrony życia dzieci poczętych a z drugiej strony grożenia więzieniem ich matkom. Taka postawa odgradza kobiety ciężarne od chcących chronić je i życie ich dzieci instytucji społecznych (także religijnych) jako należących do nurtu ideowego, który doprowadził do wprowadzenia sankcji karnych za dokonanie aborcji⁵⁶.

Idea „okien życia” jako sposób ochrony życia dziecka

Powstała w Polsce idea „okien życia” stanowi alternatywę wobec zabicia bądź porzucenia dziecka w zupełnie przypadkowych miejscach, tym samym skazując je na śmierć. Pozostawienie dziecka w „oknie życia” nie jest traktowane jako porzucenie, które polega na opuszczeniu dziecka połączone z zaprzestaniem troszczenia się o nie, bez zapewnienia mu opieki za strony innych osób. Wobec tego nie jest możliwe pociągnięcie do odpowiedzialności karnej matki dziecka, która pozostawia je w „oknie życia”, gdyż w założeniu jego funkcjonowania dziecko uzyska natychmiastową opiekę⁵⁷. Założeniem „okien życia” było stworzenie bezpiecznego miejsca tak dla matek znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, jak i dla ich nowo narodzonych dzieci, którymi nie mogły lub nie chciały się zająć. „Okna życia” to punkty tworzone i prowadzone zazwyczaj przy domach zakonnych, domach dziecka, domach samotnej matki, czyli w miejscach, w których cały czas ktoś przebywa. W takich punktach matki mają możliwość całkowicie anonimowego pozostawienia swego dziecka bez ich krzywdzenia i bez żadnych konsekwencji prawnych. Taka możliwość daje im poczucie, że nie zrobiły one nic złego, że kierując się

⁵⁶ M. Andrzejewski, *Rozważania o prawnej ochronie życia nienarodzonych dzieci (z nawiązaniem do pewnej debaty sprzed lat)* [w:] J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (red.), *Nasciturus pro iam nato habetur. O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, Wrocław 2017, s. 21.

⁵⁷ P. Pawlik, M. Glanc, *ONZ wzywał Polskę do ich zamknięcia, ale zwolennicy Okien Życia przekonują: prawo do życia jest najważniejsze*, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/onz-wzywal-polske-do-ich-zamknienia-ale-zwolennicy-okien-zycia-przekonuja-prawo-do/9bdfes8> (dostęp: 6 sierpień 2023 r.). Stosownie do art. 210 KK „§ 1. Kto wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć osoby określonej w § 1, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15”.

dobrem dziecka wybrały „mniejsze zło”. Dzięki „oknom życia” pozostawione w nich dzieci mają szansę ocalić życie, a po przejściu procedury adopcyjnej zyskać rodzinę, która zapewni im domowe ciepło, poczucie bezpieczeństwa, optymalne warunki funkcjonowania i rozwoju. Głównym celem „okien życia” jest zatem ratowanie życia dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych, które przez ich matki postrzegane są jako sytuacje bez wyjścia. W tym sensie „okna życia” służą zarówno matkom, jak również ich nowonarodzonym dzieciom.

„Okna życia” otwierają się od zewnątrz; po ich otwarciu włącza się alarm, który informuje o tym, że pozostawiono w nim dziecko. Pozostaje ono w „oknie życia” nie dłużej niż kilka minut, gdyż obowiązkiem prowadzącego je podmiotu jest szybka reakcja na pojawienie się dziecka, zapewnienie mu bieżącej opieki i natychmiastowe zawiadomienie odpowiednich organów. Pozostawione w „oknie życia” dziecko niezwłocznie przekazywane jest do szpitala, gdzie wykonuje się badania określające stan jego zdrowia. Opiekunowie „okna życia” informują o pozostawieniu dziecka Policję⁵⁸ i ośrodek adopcyjny, który natychmiast powiadamia sąd rodzinny, występując jednocześnie z wnioskiem o wydanie zarządzeń opiekuńczych dotyczących dziecka oraz o nadanie mu imienia i nazwiska. Kiedy bowiem dziecko zostaje pozostawione w „oknie życia” traci swoją dotychczasową tożsamość – staje się osobą NN. Sąd rodzinny nadaje takiemu dziecku imię, nazwisko, ustala datę jego urodzenia. Następnie dziecku nadawany jest PESEL i sporządzany jest akt urodzenia, co umożliwi wszczęcie procedury adopcyjnej. Procedura ta przebiega dość sprawnie, ponieważ – co jest powszechnie znane – wiele rodzin dopuszczonych do adopcji oczekuje na możliwie najmłodsze dzieci. W związku z powyższym, znalezienie rodziny adopcyjnej dla takiego dziecka nie stanowi żadnego problemu; dziecko niemalże od razu może trafić pod opiekę swoich przyszłych rodziców.

Przyczyną powstania w Polsce „okien życia” była chęć urzeczywistnienia idei głoszonych przez Jana Pawła II i rozszerzenia rozpoczętej przez niego, już w latach 70-tych XX w., działalności na rzecz ratowania życia dzieci poczętych. Pierwsze w Polsce „okno życia” powstało 19 marca 2006 r. w Krakowie w Domu Samotnej Matki przy ul. Przybyszewskiego 39 z inicjatywy Caritas Archidiecezji Krakowskiej oraz księdza

⁵⁸ Policja zobowiązana jest podjąć działania zmierzające do zidentyfikowania dziecka oraz ustalenia, czy pozostawienie dziecka nie jest związane z przestępstwem – czy nie zostało porwane albo czy osoba pozostawiająca dziecko nie działała pod przymusem.

kardynała Stanisława Dziwisza. Obecnie w Polsce funkcjonuje ponad 60 „okien życia”, w których zostało uratowanych ponad 160 dzieci⁵⁹.

Należy dodać, że „okna życia” są inicjatywą nieuregulowaną prawnie, co oznacza, że teoretycznie każdy może je stworzyć. Każde „okno życia” ma swoją procedurę, w zależności od tego, przy jakiej instytucji funkcjonuje. Jednakże pomimo braku regulacji prawnych funkcjonują bardzo sprawnie; są idealnym przykładem na to, że stosunki społeczne oraz kształtujące się na ich gruncie stosunki prawne wcale nie muszą być obwarowane szeregiem przepisów prawnych. Działalność „okien życia” pokazuje bowiem, że dobra wola jednostek, grup społecznych oraz społeczeństwa jako ogółu jest w stanie generować samoczynnie działania dla dobra wspólnego. Ich funkcjonowanie potwierdza jednocześnie, że żadne regulacje prawne nie są w stanie uczynić dla ochrony fundamentalnego dla każdego człowieka prawa do życia tyle, ile jest w stanie uczynić mądre i odpowiedzialne zachowanie ludzi⁶⁰.

„Okna życia” służą dobru dzieci, stanowiąc formę ochrony prawa do życia. Pomimo tego, Komitet Praw Dziecka ONZ w 2015 r. wezwał polskie władze do zamknięcia „okien życia” ze względu na to, że idea „okien życia” narusza art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁶¹, zgodnie z którym poznanie tożsamości rodziców jest jednym z elementów prawa jednostki do poszanowania jej życia prywatnego i rodzinnego, oraz art. 8 KoPD, który gwarantuje dzieciom prawo do tożsamości, w tym do tożsamości biologicznej. Państwa-strony zobowiązane są do podejmowania działań mających na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji.

Tożsamość stanowi potwierdzenie indywidualizacji jednostki oraz tego co odróżnia ją od innych. Dyspozycje w zakresie zapewnienia nowo narodzonemu dziecku prawa do tożsamości zostały ujęte w art. 7 ust. 1 KoPD, zgodnie z którym niezwłocznie po urodzeniu dziecka zostanie

⁵⁹ A. Nartowska, M. Rutke, *17 lat temu powstało w Polsce pierwsze Okno Życia. „Każde życie warto ratować”*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1549997%2C17-lat-temu-powstalo-w-polsce-pierwsze-okno-zycia-kazde-zycie-warto> (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).

⁶⁰ P. Czaplicki, Z. Kroczyk-Sawicka, *Prawne aspekty funkcjonowania „okien życia”*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, nr 2, s. 44.

⁶¹ *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2*, Dz. U. 1993, nr 61, poz. 284.

sporządzony jego akt urodzenia, zaś dziecko już od momentu urodzenia ma prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to tylko możliwe, prawo do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką. Prawa do tożsamości nie należy jednak ograniczać tylko do wyposażenia dziecka w dane identyfikacyjne, jak imię, nazwisko czy numer w stosownym rejestrze. Pod szeroko rozumianym pojęciem tożsamości kryje się również uprawnienie dziecka do posiadania wiedzy na temat swojego pochodzenia, czyli ustalenia, kto jest biologicznym ojcem, kto jest biologiczną matką. Wiedza o genetycznym pochodzeniu wpływa na zdrowotny dobrostan człowieka zarówno w aspekcie fizycznym, jak i psychicznym. Pozwala unikać zachowań potencjalnie skutkujących negatywnymi konsekwencjami w sferze zdrowia własnego lub innych osób. Wyłącza także niepewność co do potencjalności zachorowania na niektóre choroby. Ma to znaczenie także w zakresie możliwości szybkiego podejmowania określonych działań dla ratowania życia i zdrowia⁶².

Warto podkreślić, że ze względu na anonimowość „okien życia” pozostawione w nim dziecko zostaje co prawda pozbawione tożsamości biologicznej, jednakże dzięki nowej rodzinie ma szansę na stworzenie poczucia przynależności do danej grupy społecznej. Należy również pamiętać i o tym, że literalne brzmienie art. 7 ust. 1 KoPD stanowi, iż dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo – „o ile to możliwe” – do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką. Dopuszczalne są zatem sytuacje, w których w imię większego dobra lub w sytuacji nadzwyczajnej, tożsamość biologiczna dziecka pozostanie nieznana⁶³. Nie można także pomijać tego, co najważniejsze, mianowicie że funkcjonowanie „okien życia” stanowi element niezbywalnego prawa do życia, o którym mowa w art. 6 KoPD. W kontekście funkcjonowania „okien życia” można więc mówić o sytuacji analogicznej do znanej prawu karnemu instytucji stanu wyższej konieczności. Zgodnie z jej założeniami, ratując dobro o wartości większej, można poświęcić dobro przedstawiające wartość mniejszą. Odnosząc to do „okien życia”, należy podkreślić, że ratując życie dziecka, poświęca się jego prawo do tożsamości, ale w kontekście ocalenia życia trudno te wartości porównywać. Nie ulega

⁶² J. Haberko, *Anonimowość rodziców genetycznych a dobrostan zdrowotny dziecka, Uwagi na tle Rekomendacji 2156 (2019) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2019, z. 4, s. 61.

⁶³ P. Czaplicki, Z. Kroczyk-Sawicka, *Prawne aspekty funkcjonowania „okien życia”*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, nr 2, s. 38.

bowiem wątpliwości, że życie jest dobrem fundamentalnym, bez którego nie ma sensu mówić o ochronie jakichkolwiek innych, także prawa do tożsamości, bez którego by nigdy nie zaistniały.

Podsumowanie

Obowiązujące w Polsce standardy prawnej ochrony życia, mimo trudności związanych z normatywnym określeniem jego początku, są wysokie, pomimo tego, że polski prawodawca z jednej strony na poziomie konstytucyjnym gwarantuje każdemu prawną ochronę życia, z drugiej strony na poziomie ustawowym legalizuje aborcję. W całej Europie nie ma bardziej konsekwentnego prawa chroniącego życie dzieci poczętych. Co więcej, można powiedzieć, że pod względem jakości ochrony życia dzieci poczętych Polska jest enklawą otoczoną państwami, w których istnieje pełen dostęp do taniego przerywania ciąży. Pomimo tego, ogromna jest społeczna aprobata dla tez wywodzonych z eugeniki, w tym dla tworzenia prawa pozwalającego na selekcjonowanie na tych, którym wolno żyć i skazywanie na śmierć słabszych⁶⁴. Trendom tym sprzyja automatyczne odstąpienie od penalizowania czynów matek, które dokonały przerwania ciąży, przyczyniając się do obniżenia konstytucyjnego standardu ochrony życia ludzkiego. Osłabianie szacunku dla życia, wspierane przez liberalizowanie prawa aborcyjnego na poziomie ponadnarodowym, stanowi bardzo poważne zagrożenie wyrugowania prawnej ochrony dziecka poczętego z systemu prawnego. Sprzyja temu brak jednolitej regulacji statusu dziecka poczętego, normującego – w sposób jednoznaczny i nie podlegający kontestacji – moment otoczenia prawną ochroną jego życia, co powoduje rozbieżności w kwestii fundamentalnej, przesądzającej o biologicznej egzystencji człowieka. W konsekwencji życie dziecka poczętego staje się wartością względną, o kwestionowanych granicach ochrony.

Życie człowieka jest wartością najwyższą, niepowtarzalną i niezastępowalną, dlatego należy je chronić od samego początku jego zaistnienia. Skoro życie jest procesem, rozpoczynającym się od momentu poczęcia dziecka, któremu przysługuje właściwa każdemu człowiekowi godność, będąca wartością niederegowalną i nie podlegającą gradacji, to wynika

⁶⁴ M. Andrzejewski, *Rozważania o prawnej ochronie życia nienarodzonych dzieci (z nawiązaniem do pewnej debaty sprzed lat)* [w:] J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (red.), *Nasciturus pro iam nato habetur. O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, Wrocław 2017, s. 23.

stąd, że człowiekiem jest się w tym samym stopniu przed i po urodzeniu. Dziecko poczęte, choć jeszcze nie urodzone, z racji swego człowieczeństwa i przyrodzonej godności, która nie podlega gradacji w zależności od wieku, musi być traktowane podmiotowo ze wszelkiego tego konsekwencjami, ponieważ obiektywnie istnieje jako samodzielny byt. Co prawda, połączony z organizmem matki i w sensie biologicznym od niego zależny, ale jednak nie tożsamy z osobą matki, żyjący w jej ciele, ale swoim własnym życiem.

Ochrona życia dzieci poczętych nie jest prywatną sprawą kobiet, ale wspólną, gwarantującą zastępowalność pokoleń i odradzanie się społeczeństwa, a to jest warunkiem trwałości organizacji państwowej, która jest dobrem wspólnym. Trafnie ujął to Jan Paweł II, podkreślając wyraźnie, że naród, który zabija własne dzieci, staje się narodem bez przyszłości [co potwierdza kryzys demograficzny państw europejskich – W.L.]. Prawo do życia nie jest tylko kwestią światopoglądu, nie jest prawem religijnym, ale jest prawem człowieka⁶⁵. Natomiast w porządku moralnym wyraża je V przykazanie „Nie zabijaj”, będące fundamentalną zasadą i normą powszechnego kodeksu moralności, który został wpisany w sumienie każdego człowieka.

⁶⁵ Jan Paweł II, Homilia w Kaliszu pt. Rodzina wspólnota życia i miłości (04.06.1997), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1997, nr 7, s. 35.

Bibliografia

Akty normatywne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. 1993, nr 61, poz. 284.
- Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. 2020, poz. 1359 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1360 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, tekst jedn. Dz. U. 2023, poz. 1058.
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1575.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1731 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. 2022, poz. 1138 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, tekst jedn. Dz. U. 2023, poz. 292.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności, tekst jedn. Dz. U. 2020, poz. 442.

Inne dokumenty

- Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York 19 June – 22 July 1946, Official Records of the World Health Organization no. 2, June 1948, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85573/Official_record2_eng.pdf;jsessionid=AECA261C63ED78CA-2E6F302B2B6EAF4B?sequence=1 (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).
- United Nations, Programme of action of the International Conference on Population and Development, Cairo 1994, New York 1995.

Orzecznictwo

- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r., K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 stycznia 2004 r., K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2008 r., K 24/07, OTK-A 2008, nr 6, poz. 110.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., Dz. U. 2021, poz. 175.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r., S 2/18, OTK-A 2018, nr 20.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1967 r., II PR 120/67, OSNC 1967, nr 10, poz. 189.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2008 r., I KZP 13/08, OSN-KW 2008, nr 11, poz. 90.

Literatura

- Andrzejewski M., *Rozważania o prawnej ochronie życia nienarodzonych dzieci (z nawiązaniem do pewnej debaty sprzed lat)* [w:] Mazurkiewicz J., Mysiak P. (red.), *Nasciturus pro iam nato habetur. O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, Wrocław 2017.
- Bogunia L., *Przerwanie ciąży. Problemy prawnokarne i kryminologiczne*, Wrocław 1980.
- Cieply F., *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 2.
- Cieply F., *Prawne określenia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju*, „Ius Novum” 2015, nr 4.
- Czaplicki P., Kroczek-Sawicka Z., *Prawne aspekty funkcjonowania „okien życia”*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, nr 2.
- Gałązka M., *Prawnokarna ochrona ludzkiego embrionu in vitro*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- Gardocki L., *Subsydiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, „Państwo i Prawo” 1989, z. 12.
- Grabowski R., *Prawo do ochrony życia w polskim prawie konstytucyjnym*, Rzeszów 2006.
- Grabowski R., *Spory wokół modelu ochrony życia w Konstytucji RP z 1997 r.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXVIII.

- Haberko J., *Anonimowość rodziców genetycznych a dobrostan zdrowotny dziecka, Uwagi na tle Rekomendacji 2156 (2019) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2019, z. 4.
- Hasło: zapłodnienie* [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/zapłodnienie;2543567.html> (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).
- Jan Paweł II, *Homilia w Kaliszu pt. Rodzina wspólnota życia i miłości* (04.06.1997), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1997, nr 7.
- Jędrejek G., *Komentarz do art. 182* [w:] Jędrejek G. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Kowalski G., *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] Kasprzyk P., Wiśniewski P. (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Lublin 2009.
- Kulesza J., *Zarys teorii kryminalizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11–12.
- Lis W., *Prawa i obowiązki ojca wobec dziecka poczętego* [w:] Lis W. (red.), *Bezpieczeństwo rodziny wobec współczesnych wyzwań*, Lublin 2021.
- Lis W., *Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganey prokreacji* [w:] Lis W. (red.), *Prawo do życia*, Warszawa 2022.
- Mazurkiewicz J., *Opinia prawna na temat art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z perspektywy zasad i wartości statuowanych w Konstytucji RP*, Warszawa 2017.
- Michalik M., *Moralność a prawo – przegląd typowych ujęć relacji*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2005, nr 2.
- Nartowska A., Rutke M., *17 lat temu powstało w Polsce pierwsze Okno Życia. „Każde życie warto ratować”*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1549997%2C-17-lat-temu-powstalo-w-polsce-pierwsze-okno-zycia-kazde-zycie-warto> (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).
- Pawlik P., Glanc M., *ONZ wzywał Polskę do ich zamknięcia, ale zwolennicy Okien Życia przekonują: prawo do życia jest najważniejsze*, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/onz-wzywaj-polske-do-ich-zamknienia-ale-zwolennicy-okien-zycia-przekonuja-prawo-do/9bdefs8> (dostęp: 6 sierpień 2023 r.).
- Pluta D., *Kilka refleksji po uzasadnieniu wyroku Trybunału*, „Rzeczpospolita” z dnia 1 lutego 2021 r., Analizy & opinie.
- Sakowski S., *Legalność eksperymentu medycznego*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 9.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 38* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2016.
- Żelichowski M., *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embrionalno-płodowego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, nr 1.